

-
- - Advies
 - examenprogramma CKV havo/vwo

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

slo

Advies
examenprogramma CKV
havo/vwo

December 2014

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2014 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur: Vernieuwingscommissie CKV

Informatie

SLO

Afdeling: tweede fase

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 661

Internet: www.slo.nl

E-mail: tweedefase@slo.nl

AN: 3.7147.618

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	Preambule	7
2.1	Het doel van CKV	7
2.2	De opzet van het nieuwe examenprogramma CKV	7
2.3	Het nieuwe CKV-programma: globale inhoud	8
2.4	Verschil havo/vwo	9
3.	Het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo	11
3.1	Het eindexamenprogramma havo	11
3.2	Het eindexamenprogramma vwo	12
4.	Toelichting op het examenprogramma CKV havo/vwo	15
4.1	Domein A – Verkennen	15
4.2	Domein B – Verbreden	16
4.3	Domein C – Verdiepen	17
4.4	Domein D – Verbinden	17
5.	Uitwerking en verantwoording van de opdracht	19
6.	Advies over invoering nieuw examenprogramma CKV	21
	Bronnen	23
	Bijlage 1 De opdracht van OCW aan de Vernieuwingscommissie CKV	25
	Bijlage 2 Wetsvoorstel bovenbouw havo/vwo	27
	Bijlage 3 Samenstelling van de Vernieuwingscommissie CKV	33
	Bijlage 4 Overzicht uitvoering veldraadpleging	35

1. Inleiding

Op 6 maart 2014 heeft de staatssecretaris van het ministerie van OCW de Vernieuwingscommissie CKV ingesteld met als doel het examenprogramma culturele en kunstzinnige vorming (CKV) voor havo en vwo te herzien (bijlage 1). Aanleiding hiervoor was het wetsvoorstel van staatssecretaris Dekker aan de Tweede Kamer (5 juli 2013) waarin deze aangeeft dat het vak CKV moet worden herzien (zie bijlage 2). CKV blijft als verplicht vak behouden, zij het dat scholen meer ruimte krijgen voor de eigen invulling ervan. Zo vervalt voor leerlingen de verplichting om actief aan minimaal zes (havo) of acht (vwo) culturele activiteiten deel te nemen. Daarnaast is een kwaliteitsimpuls wenselijk: innovatieve vormen van kunst- en cultuuronderwijs moeten ook betrokken worden, zodat leerlingen het vak meer gaan waarderen.

De Vernieuwingscommissie CKV (bijlage 2) legt u hierbij haar voorstel voor. In dit voorstel zijn de volgende bepalingen in acht genomen:

- Het nieuwe examenprogramma voor CKV moet globaal worden geformuleerd, zodat er voor scholen ruimte is er een eigen invulling aan te geven.
- Doel van het nieuwe programma is
 - de kwaliteit van CKV te verhogen door een duidelijker stofomschrijving van het huidige domein B 'Kennis van kunst en cultuur';
 - leerlingen te stimuleren tot een creatieve en onderzoekende houding.
- In het nieuwe examenprogramma mag geen verplichting meer staan om aan een bepaald aantal culturele activiteiten deel te nemen.

Het advies dat de Vernieuwingscommissie CKV heeft geformuleerd bestaat uit en de volgende onderdelen:

- een preambule, als onderbouwing van het examenprogramma (hoofdstuk 2);
- het nieuwe examenprogramma CKV voor havo en vwo (hoofdstuk 3);
- een nadere toelichting op het examenprogramma (hoofdstuk 4);
- een uitwerking en verantwoording van de opdracht met onder andere daarbij een voorstel voor de afsluiting van CKV in de vorm van een cijfer dat meetelt in het combinatiecijfer (hoofdstuk 5);
- een advies met betrekking tot de invoering van het nieuwe examenprogramma CKV (hoofdstuk 6).

Consultatie van CKV-docenten en andere belanghebbenden (zie bijlage 3), wijst uit dat het nieuwe programma niet alleen de gewenste aanzetten tot meer kwaliteit van CKV bevat maar ook scholen, docenten en leerlingen voldoende ruimte en aanknopingspunten biedt om die kwaliteitskaders naar eigen inzicht en behoefte in te vullen en uit te bouwen. Het programma doet recht aan de wijze van denken en werken die kenmerkend is voor de kunsten. De commissie gaat ervan uit dat het nieuwe examenprogramma CKV het vak daadwerkelijk een kwaliteitsimpuls geeft.

2. Preambule

2.1 Het doel van CKV

Kunst actief meemaken, dat is het doel van het vak CKV volgens de Vernieuwingscommissie. De keuze van de commissie voor het begrip 'meemaken' komt voort uit drie overwegingen. Bij CKV gaat het ten eerste om het *actief ervaren* van kunst door kunstuitingen in levensechte professionele contexten mee te maken.

Ten tweede worden de receptie en reflectie, in overeenstemming met wetenschappelijke inzichten, opgevat als een *actief, constructief en productief proces*. Kunst ervaren en beschouwen is geen kwestie van passief consumeren, maar vraagt van leerlingen een actieve betrokkenheid, inzet en het kunnen toepassen van relevante kennis en vaardigheden. Omdat bovendien de betekenis van kunst nooit vastligt, is het meemaken van kunst zowel een *ervaring* als een *creatief proces*, dat een open en onderzoekende houding vereist. Om de leerling in staat te stellen kunst actief mee te maken, zou het vak CKV bij de leerlingen de daarvoor geëigende (open, creatieve en onderzoekende) houding, de noodzakelijke kennis en de benodigde vaardigheden moeten ontwikkelen.

2.2 De opzet van het nieuwe examenprogramma CKV

Deze preambule schetst inhoudelijk het nieuwe examenprogramma waarmee CKV haar doelen dient te bereiken. Het examenprogramma bestaat uit vier samenhangende domeinen.

- domein A: Verkennen
- domein B: Verbreden
- domein C: Verdiepen
- domein D: Verbinden

Deze opzet wijkt af van het huidige CKV-programma. Dat gaat weliswaar ook uit van vier domeinen A, B, C en D, maar benoemt deze eerder in termen van inhoud, te weten:

- domein A: Culturele activiteiten
- domein B: Kennis van kunst en cultuur
- domein C: Praktische activiteiten
- domein D: Reflectie

Op het eerste gezicht lijkt er sprake van continuïteit tussen de domeinen van het huidige en het nieuwe programma van CKV:

huidig CKV-programma:			nieuw CKV-programma:	
domein A:	Culturele activiteiten	▶	domein A:	Verkennen
domein B:	Kennis van kunst en cultuur	▶	domein B:	Verbreden
domein C:	Praktische activiteiten	▶	domein C:	Verdiepen
domein D:	Reflectie	▶	domein D:	Verbinden

De invulling van de nieuwe domeinen wijkt echter op onderdelen beduidend af van wat het huidige CKV-programma voorschrijft. Het aantal culturele activiteiten waaraan verplicht moet worden deelgenomen (het huidige domein A) ligt niet langer vast. Vergeleken met het huidige

CKV-programma geeft het nieuwe examenprogramma meer aanknopingspunten voor verbreding en verdieping (de domeinen B en C). Verbreding vindt plaats doordat aandacht besteed dient te worden aan de manier waarop kunst in onze tijd gepresenteerd en ervaren wordt, en aan kunst die zich buiten de 'comfort zone' van de leerlingen bevindt. Verdieping wordt gerealiseerd doordat leerlingen de kennis en vaardigheden verwerven die nodig zijn om kunstuitingen in hun context te kunnen onderzoeken. Dit alles gebeurt binnen de voor CKV beperkte beschikbare studielast (120 uur voor havo en 160 uur voor vwo).

De navolgende paragraaf schetst de invulling van de nieuwe domeinen op hoofdlijnen. De bijbehorende eindtermen zijn te vinden in hoofdstuk 3; een toelichting volgt in hoofdstuk 4.

2.3 Het nieuwe CKV-programma: globale inhoud

Leren hoe je kunst actief mee kunt maken: dat is waar CKV op inzet. De commissie heeft ervoor gekozen om 'kunst en cultuur' te vervangen door 'kunst'. CKV vertrekt vanuit kunst en legt verbindingen met bredere culturele contexten. Aspecten van bijvoorbeeld geschiedenis, politiek, wetenschap en filosofie kunnen via de kunsten gethematiseerd worden, maar zijn geen a priori uitgangspunt bij de invulling van het vak CKV.

Het begrip 'kunst' verwijst in het nieuwe CKV-programma naar kunstuitingen op het gebied van architectuur, beeldende kunst en vormgeving, dans, film, muziek, nieuwe media, theater en combinaties hiervan. Het vak CKV biedt leerlingen een representatief en een actueel beeld van deze verscheidenheid.

Domein A - Verkennen

De verkenning in dit eerste domein vindt plaats aan de hand van een aantal vragenclusters. Welke ervaringen heb ik met kunst? Wat versta ik onder kunst? Welke kunst ken ik? Welke kunstdisciplines spreken mij aan en welke niet? Waarom? Wat blijft mij bij en is mij tot nu toe bijgebleven? Waarom?

Wat heeft, en hoe is mijn kunstervaring en –kennis tot nu toe bepaald en gevormd?

Hoe verhouden mijn opvattingen over kunst zich tot die van anderen? Van klasgenoten? Van andere leeftijdsgenoten?

Wat weet ik van de opvattingen over kunst van anderen, zoals experts, kunstenaars, recensenten?

De leerling legt zijn antwoorden op deze vragen vast en deelt deze met anderen. Hij documenteert zijn persoonlijke opvattingen en ontwikkeling tot dan toe in bijvoorbeeld een *kunsta autobiografie*.

Domein B – Verbreden

De verkenning die in domein A door de leerling wordt uitgevoerd is het startpunt voor verbreding. De leerling wordt in domein B aangezet om zich buiten de eigen vertrouwde kunstwereld te begeven en zich open te stellen voor, en nieuwsgierig te zijn naar uiteenlopende kunstvormen. Hij leert deze kunstvormen vanuit verschillende dimensies te beschouwen en eventueel te waarderen, en zijn opvattingen over kunst te onderbouwen.

In het kader van deze verbreding, brengt CKV de leerling in contact met:

- kunstuitingen in levensechte, professionele contexten, zoals theater, bioscoop, atelier, concertzaal, poppodium, galerie, museum of (ontwerp)studio;
- een aantal verschillende kunstdisciplines: architectuur, beeldende kunst en vormgeving, dans, film, muziek, nieuwe media, theater en combinaties hiervan.

In het nieuwe vak CKV gebruikt de leerling bij zijn interpretaties, analyses en evaluaties het gangbare begrippenapparaat van de verschillende kunstdisciplines. Voor wat betreft de stofomschrijving leert de leerling dimensies te hanteren die gangbaar zijn in het hedendaags

discours over de kunst(en) Deze dimensies zijn discipline-overstijgend en bieden mogelijkheden om kunst in een breed sociaal-cultureel kader te plaatsen. CKV gaat niet alleen over de vorm en inhoud van kunst, maar ook over haar sociale functie en betekenis.

Domein C - Verdiepen

Door het onderzoeken van een of meer aspecten van een artistiek creatief proces, verdiept de leerling zich, alleen of met medeleerlingen, in bijvoorbeeld:

- de productie van een kunstwerk of kunstzinnige uiting;
- de (facilitering van of bemiddeling bij de) uitvoering van een kunstwerk of kunstzinnige uiting;
- de (in de loop der tijd wisselende) publieke ontvangst en waardering (receptie) van een kunstwerk of kunstzinnige uiting.

Bij dit onderzoeken past de leerling (onderzoeks)vaardigheden toe. De leerling maakt daarbij gebruik van praktische activiteiten en beschouwend onderzoek.

De leerling leert om:

- a) ideeën en vragen te genereren om tot een probleemstelling te komen;
- b) de gestelde vragen te exploreren en te beantwoorden door informatie, verkregen uit o.a. observaties, experimenten, interviews en/of bronnenonderzoek te verzamelen en te analyseren;
- c) de inzichten die het onderzoek heeft opgeleverd samen te vatten in vragen, bevindingen, conclusies en/of suggesties voor nader onderzoek;
- d) de onderzoeksresultaten te presenteren;
- e) het gehele onderzoek (proces en opbrengsten) te evalueren.

Afhankelijk van de aard en het doel van het onderzoek neemt de presentatie van wat de verdieping in Domein B heeft opgeleverd, de vorm aan van een onderzoeksverslag, al dan niet in combinatie met een presentatie of kunstzinnige uiting.

Domein D: Verbinden

Bij CKV leren leerlingen hoe ze bewust kunst kunnen meemaken. Reflectie is daar een wezenlijk onderdeel van, het verbindt de domeinen met elkaar. Dit domein is op een bijzondere manier met de eerdere domeinen verbonden, omdat het vak CKV de leerling aanzet tot reflectie op kunst door zowel het *ervaren* en *beschouwen* van kunst (domeinen A en B) als het doen van eigen *onderzoek* naar kunst (domein C). Domein D is in die zin niet zozeer een afsluitend, als wel een verbindend domein.

De leerling geeft in een doorlopend proces (domeinen A, B, C én D) zijn ervaringen, beschouwingen en onderzoeken betekenis door deze toe te lichten en te documenteren, bij voorkeur in de kunstautobiografie uit domein A.

2.4 Verschil havo/vwo

De Vernieuwingscommissie CKV heeft voor zowel havo als vwo een volwaardig programma samengesteld dat recht doet aan de leerling en dat past binnen het beschikbare aantal studielasturen (havo 120 sl u en vwo 160 sl u).

Domein B

Scholen, docenten en leerlingen kunnen eigen keuzes maken uit de genoemde disciplines. De havo-leerling kan inhoud, vorm en betekenis van uitingen in tenminste drie kunstdisciplines vanuit een of meerdere van de aangeboden dimensies beschouwen. De vwo-leerling kan dit van uitingen in tenminste vier kunstdisciplines. Dit is in overeenstemming met de doelstelling dat leerlingen inzicht dienen te krijgen in de veelvormigheid van het kunstenveld.

Het verschil in aantal kunstdisciplines is enerzijds gekoppeld aan het verschil in de beschikbare studielasturen havo/vwo en anderzijds en vooral aan het verschil in moeilijkheidsgraad.

Domein C

De havo-leerling maakt gebruik van de onder domein B opgedane kunsttheoretische en/of cultuurhistorische kennis. Van de vwo-leerling wordt verwacht dat hij naast het gebruik, deze kennis ook kritisch kan analyseren en contextualiseren.

3. Het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo

3.1 Het eindexamenprogramma havo

Het eindexamen bestaat uit het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A: Verkennen

Domein B: Verbreden

Domein C: Verdiepen

Domein D: Verbinden

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A tot en met D, en indien het bevoegd gezag daarvoor kiest, andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A - Verkennen

1. De kandidaat kan de eigen ervaring met kunst, kunstzinnige interesses, kennis van en opvattingen over kunst beschrijven en daarop reflecteren, en het resultaat daarvan gedocumenteerd vastleggen.
2. De kandidaat kan daarbij aangeven:
 - wat de eigen ervaring met kunst is geweest, welke kennis hij van kunst heeft en wat zijn kunstopvattingen zijn;
 - hoe zijn ervaring, interesses, kennis en opvattingen m.b.t. kunst zijn gevormd;
 - hoe zijn ervaring, interesses, kennis en opvattingen zich verhouden tot die van anderen, onder wie zijn medeleerlingen.

Domein B - Verbreden

3. De kandidaat kan ervaringen met nieuwe kunstzinnige activiteiten die worden aangeboden in een levensechte, professionele context, beschouwen en waarderen.
4. De kandidaat kan inhoud, vorm en betekenis van uitingen in tenminste drie kunstdisciplines vanuit een of meerdere van de volgende dimensies beschouwen:
 - Feit en fictie
 - Schoonheid en lelijkheid
 - Autonoom en toegepast
 - Ambachtelijk en industrieel
 - Amusement en engagement
 - Digitaal en analoog
 - Individueel en coöperatief
 - Traditie en innovatie
 - Herkenning en vervreemding
 - Monodisciplinair, multidisciplinair, interdisciplinair
 - Lokaal en globaal

Domein C - Verdiepen

5. De kandidaat kan, individueel en/of in een klein team van medeleerlingen, een artistiek creatief proces of een aspect daarvan onderzoeken.
6. De kandidaat kan hierbij gebruik maken van:
 - voor dit onderzoek of proces geschikte werkwijzen, in de vorm van praktische activiteiten en beschouwend onderzoek;
 - de voor dit onderzoek vereiste creërende en analytische vaardigheden;
 - diverse bronnen in verschillende media;
 - zijn culturele omgeving.
7. De kandidaat kan hierbij gebruik maken van de onder domein B opgedane kunsttheoretische en/of cultuurhistorische kennis.
8. De kandidaat kan de verkregen inzichten documenteren en verantwoorden in een daartoe geëigende vorm, zoals een presentatie, tentoonstelling, verslag, debat, beeld, film, performance.

Domein D - Verbinden

9. De kandidaat kan verbanden leggen tussen de in de domeinen A, B en C opgedane ervaringen en inzichten met betrekking tot kunstzinnige processen.
10. De kandidaat kan aangeven wat daarvan de betekenis is voor zijn (verdere) kunstzinnige en culturele ontwikkeling.
11. De kandidaat kan deze reflectie toelichten in een daartoe geëigende vorm; te denken valt aan een gesprek, een film, een presentatie, een (digitaal) dossier of een combinatie van deze vormen.

3.2 Het eindexamenprogramma vwo

Het eindexamen bestaat uit het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A: Verkennen

Domein B: Verbreden

Domein C: Verdiepen

Domein D: Verbinden

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A tot en met D, en indien het bevoegd gezag daarvoor kiest, andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A - Verkennen

1. De kandidaat kan de eigen ervaring met kunst, kunstzinnige interesses, kennis van en opvattingen over kunst beschrijven en daarop reflecteren, en het resultaat daarvan gedocumenteerd vastleggen.
2. De kandidaat kan daarbij aangeven:
 - wat de eigen ervaring met kunst is geweest, welke kennis hij van kunst heeft en wat zijn kunstopvattingen zijn;
 - hoe zijn ervaring, interesses, kennis en opvattingen m.b.t. kunst zijn gevormd;
 - hoe zijn ervaring, interesses, kennis en opvattingen zich verhouden tot die van anderen, onder wie zijn medeleerlingen.

Domein B - Verbreden

3. De kandidaat kan ervaringen met nieuwe kunstzinnige activiteiten die worden aangeboden in een levensechte, professionele context, beschouwen en waarderen.
4. De kandidaat kan inhoud, vorm en betekenis van uitingen in tenminste vier kunstdisciplines vanuit een of meerdere van de volgende dimensies beschouwen:
 - Feit en fictie
 - Schoonheid en lelijkheid
 - Autonoom en toegepast
 - Ambachtelijk en industrieel
 - Amusement en engagement
 - Digitaal en analoog
 - Individueel en coöperatief
 - Traditie en innovatie
 - Herkenning en vervreemding
 - Monodisciplinair, multidisciplinair, interdisciplinair
 - Lokaal en globaal

Domein C - Verdiepen

5. De kandidaat kan, individueel en/of in een klein team van medeleerlingen een artistiek creatief proces of een aspect daarvan onderzoeken.
6. De kandidaat kan hierbij gebruik maken van:
 - voor dit onderzoek of proces geschikte werkwijzen, in de vorm van praktische activiteiten en beschouwend onderzoek;
 - de voor dit onderzoek vereiste creërende en analytische vaardigheden;
 - diverse bronnen in verschillende media;
 - zijn culturele omgeving.
7. De kandidaat kan hierbij gebruik maken van de onder domein B opgedane kunsttheoretische en/of cultuurhistorische kennis en kan deze kennis kritisch analyseren en contextualiseren.
8. De kandidaat kan de verkregen inzichten documenteren en verantwoorden in een daartoe geëigende vorm, zoals een presentatie, tentoonstelling, verslag, debat, beeld, film, performance.

Domein D - Verbinden

9. De kandidaat kan verbanden leggen tussen de in de domeinen A, B en C opgedane ervaringen en inzichten met betrekking tot kunstzinnige processen.
10. De kandidaat kan aangeven wat daarvan de betekenis is voor zijn (verdere) kunstzinnige en culturele ontwikkeling.
11. De kandidaat kan deze reflectie toelichten in een daarvoor geëigende vorm; te denken valt aan een gesprek, een film, een presentatie, een (digitaal) dossier of een combinatie van deze vormen.

4. Toelichting op het examenprogramma CKV havo/vwo

In dit hoofdstuk geeft de Vernieuwingscommissie CKV een toelichting op de domeinen van het examenprogramma zodat beleidsmedewerkers, docenten, makers van leermateriaal, en de schrijvers van de toekomstige handreiking voor het schoolexamen een concreter beeld krijgen van het examenprogramma.

4.1 Domein A – Verkennen

1. De kandidaat kan de eigen ervaring met kunst, kunstzinnige interesses, kennis van en opvattingen over kunst beschrijven en daarop reflecteren, en het resultaat gedocumenteerd vastleggen.
2. De kandidaat kan daarbij aangeven:
 - wat de eigen ervaring met kunst is geweest, welke kennis hij van kunst heeft en wat zijn kunstopvattingen zijn;
 - hoe zijn ervaring, interesses, kennis en opvattingen m.b.t. kunst zijn gevormd;
 - hoe zijn ervaring, interesses, kennis en opvattingen zich verhouden tot die van anderen, onder wie zijn medeleerlingen.

Eindterm A1

Het begrip 'kunst' verwijst in het nieuwe CKV-programma naar kunstuitingen op het gebied van architectuur, beeldende kunst en vormgeving, dans, film, muziek, nieuwe media, theater en combinaties daarvan.

Het aanbod van CKV dient een afspiegeling van deze verscheidenheid te zijn, opdat leerlingen een representatief en actueel beeld krijgen van de verschillende disciplines.

Gedocumenteerd vastleggen is ruim te interpreteren. In het kader van het nieuwe programma voor CKV gaat het bijvoorbeeld om een kunstautobiografie in de vorm van gesproken of geschreven tekst, beeld, beweging en/of geluid.

4.2 Domein B – Verbreden

3. De kandidaat kan ervaringen met nieuwe kunstzinnige activiteiten die worden aangeboden in een levensechte, professionele context, beschouwen en waarderen.
4. De kandidaat kan inhoud, vorm en betekenis van uitingen in tenminste drie (havo) of vier (vwo) kunstdisciplines vanuit een of meerdere van de volgende dimensies beschouwen:
 - Feit en fictie
 - Schoonheid en lelijkheid
 - Autonoom en toegepast
 - Ambachtelijk en industrieel
 - Amusement en engagement
 - Digitaal en analoog
 - Individueel en coöperatief
 - Traditie en innovatie
 - Herkenning en vervreemding
 - Monodisciplinair, multidisciplinair, interdisciplinair
 - Lokaal en globaal

De verschillende kunstdisciplines waar eindterm B4 op doelt, zijn:

- architectuur
- beeldende kunst en vormgeving
- dans
- film
- muziek
- nieuwe media
- theater
- combinatievorm van disciplines.

Scholen, docenten en leerlingen kunnen eigen keuzes maken uit de genoemde disciplines. De commissie stelt dat voor havo ten minste drie en voor vwo vier verschillende kunstdisciplines worden gekozen.

De in eindterm B3 opgenomen toevoeging 'aangeboden in een levensechte, professionele context' is bedoeld om te garanderen dat leerlingen in contact komen met de hedendaagse wereld van de kunsten, zoals die te vinden is op festivals en events, in musea en galleries, in de gebouwde omgeving (architectuur), in beeldentuinen, schouwburgen, concertzalen, ontwerpstudio's, bioscopen en filmhuizen.

De dimensies zijn discipline-overstijgende thema's van waaruit de totstandkoming en verschijningsvormen van kunst, de betekenissen die makers en publiek eraan geven en haar sociaal-maatschappelijke functies beschouwd, geanalyseerd en bediscussieerd kunnen worden. Het begrippenapparaat dat bij het nieuwe examenprogramma CKV wordt gehanteerd zal in de handreiking worden beschreven. Daartoe kunnen (delen van) bestaande begrippenlijsten, zo nodig worden aangepast aan de diversiteit van het hedendaagse kunstenveld en aan de eisen van het nieuwe examenprogramma CKV.

Omdat met eindterm B3 minstens drie (havo) of minstens vier (vwo) verschillende kunstdisciplines zijn gemoeid, zal de leerling als gevolg van deze eindterm minstens drie à vier keer in een of andere vorm zijn ervaring en beschouwing moeten documenteren.

4.3 Domein C – Verdiepen

5. De kandidaat kan, individueel en/of in een klein team van medeleerlingen een artistiek creatief proces of een aspect daarvan onderzoeken.
6. De kandidaat kan hierbij gebruik maken van:
 - voor dit onderzoek of proces geschikte werkwijzen, in de vorm van praktische activiteiten en beschouwend onderzoek;
 - de voor dit onderzoek vereiste creërende en analytische vaardigheden;
 - diverse bronnen in verschillende media;
 - zijn culturele omgeving.
7. De havo- /vwo-kandidaat kan hierbij gebruik maken van de onder domein B opgedane kunsttheoretische en/of cultuurhistorische kennis.
De vwo-kandidaat kan deze kennis kritisch analyseren en contextualiseren.
8. De kandidaat kan de verkregen inzichten documenteren en verantwoorden in een daartoe geëigende vorm, zoals een presentatie, tentoonstelling, verslag, debat, beeld, film, performance.

Eindtermen domein C

Domein C biedt scholen, docenten en leerlingen ruimte voor eigen keuzes. De leerling kan bijvoorbeeld onderzoek doen waarbij een aspect van vormgeving of techniek wordt onderzocht door het uitvoeren van experimenten. De leerling kan bijvoorbeeld onderzoeken hoe een toneelbeeld bij een theatervoorstelling ontstaat door zelf een scenografisch ontwerp te maken, of theatervormgevers te interviewen, of verschillende toneelbeelden van één theatertekst vergelijkend te analyseren.

4.4 Domein D – Verbinden

9. De kandidaat kan verbanden leggen tussen de in de domeinen A, B en C opgedane ervaringen en inzichten met betrekking tot kunstzinnige processen.
10. De kandidaat kan aangeven wat daarvan de betekenis is voor zijn (verdere) kunstzinnige en culturele ontwikkeling.
11. De kandidaat kan deze reflectie toelichten in een daarvoor geëigende vorm; te denken valt aan een gesprek, een film, een presentatie, een (digitaal) dossier of een combinatie van deze vormen.

Eindtermen domein D

In domein D komen de opbrengsten van het leerproces van de leerling bijeen. De uitkomsten van de domeinen A, B en C, dienen vergezeld te gaan van persoonlijke reflecties die antwoord geven op onder meer de volgende richtvragen:

- Welke nieuwe (kunst)ervaringen heeft de leerling opgedaan?
- Welke kennis van kunst heeft de leerling opgebouwd?
- Hoe hebben deze ervaring, interesses, kennis en opvattingen bijgedragen aan zijn culturele vorming?
- Welk aspect van kunst heeft de leerling onderzocht? Welke onderzoeksmethoden zijn daarbij gehanteerd? En hoe heeft hij dat onderzoek uitgevoerd?
- Door welke ervaring of welk inzicht is de leerling geraakt en daardoor wellicht op andere of nieuwe ideeën gebracht?
- Wat betekent dit voor zijn verdere ontwikkeling?

Ook domein D doet een beroep op een open, onderzoekende en zelfkritische houding van de leerling. De reflectie die deze eindterm voorschrijft, dient uit die houding voort te vloeien. Aan de hand van kritische vragen reflecteert de leerling op het proces dat hij bij CKV heeft doorlopen.

5. Uitwerking en verantwoording van de opdracht

De Vernieuwingscommissie CKV heeft de opdracht gekregen een nieuw examenprogramma te ontwerpen voor het vak CKV in het gemeenschappelijk deel van havo en vwo. De staatssecretaris van het ministerie van OCW heeft aan de opdracht een aantal vragen en onderzoeksopdrachten gekoppeld. Deze zijn onverkort weergegeven en in dit hoofdstuk door de commissie per onderdeel uitgewerkt en verantwoord.

- a) Dit examenprogramma moet globaal worden geformuleerd, zodat er voor scholen ruimte is om een eigen invulling te geven aan het programma.
- b) Doel van het nieuwe programma is de kwaliteit van het vak te verhogen door een duidelijker stofomschrijving van het domein 'Kennis van kunst en cultuur'. De commissie wordt gevraagd te onderzoeken of het door de Verkenningcommissie Kunstvakken voor de overige kunstvakken voorgestelde domein C 'Kunst en Cultuur van de 20e en 21e eeuw' hiervoor inspiratie kan bieden.
- c) De Vernieuwingscommissie wordt ook gevraagd te onderzoeken hoe het nieuwe examenprogramma bij de leerlingen een creatieve en onderzoekende houding kan stimuleren.
- d) In het nieuwe examenprogramma mag geen verplichting meer staan om aan een bepaald aantal culturele activiteiten deel te nemen. Het examenprogramma heeft bij voorkeur wel aandacht voor de waarde van deelname aan culturele activiteiten en de vrijheid van scholen om daar invulling aan te geven.
- e) In dit verband wordt de commissie ook gevraagd te bezien in hoeverre praktische activiteiten nog een verplicht onderdeel van het programma moeten vormen.
- f) CKV blijft een schoolexamenvak. De Vernieuwingscommissie wordt gevraagd te bezien of het wenselijk is het vak af te sluiten met een cijfer dat meetelt in het combinatiecijfer, dit conform het eerdere advies van de Verkenningcommissie Kunstvakken.

Verantwoording vanuit de commissie

a) Ruimte voor de scholen

De commissie heeft in de beschrijving van de domeinen de eindtermen globaal geformuleerd. Veldraadpleging (bijlage 4) wijst uit dat deze formulering voldoende ruimte geeft aan scholen voor eigen invulling van het examenprogramma.

b) Kwaliteitsimpuls

De commissie meent het vak een kwaliteitsimpuls te geven door de samenhang van de domeinen A t/m D en door de uitwerking van domein B (Verbreden). In dit domein zijn verschillende dimensies benoemd die belangrijk zijn voor het discours over de kunsten. De dimensies zijn kunstdiscipline-overstijgend en bieden mogelijkheden om kunstuitingen in een breed sociaal-cultureel kader te plaatsen. Het benadrukken van de actuele context waarin kunst opereert en het verkennen van de verbanden tussen kunstuitingen, ziet de commissie als een verrijking ten opzichte van het oude programma. Tevens meent de commissie hiermee een antwoord te geven op de onderzoeksvraag ten aanzien van de stofomschrijving 20^e en 21^e eeuw.

De gekozen dimensies werken bovendien als afbakening van de stofomschrijving. De commissie gaat ervan uit dat zij zowel de leerling als docent genoeg inspiratie bieden om het vak verder inhoud te geven.

c) Creatieve en onderzoekende houding

Door de opzet van het gehele examenprogramma en met name door de formulering van domein C (Verdiepen) is de commissie van mening dat de creatieve en onderzoekende houding van de leerling wordt gestimuleerd. In domein C is ruimte voor onderzoek dat de leerling, binnen het brede terrein van de kunst en de culturele context, zelf kan initiëren en uitvoeren.

d) Kunst actief meemaken

In het nieuwe examenprogramma is de verplichting om aan een bepaald aantal culturele activiteiten deel te nemen vervallen.

De commissie vindt het van groot belang dat leerlingen kunst zo direct mogelijk meemaken. Daartoe is in domein B de volgende eindterm geformuleerd:

De kandidaat kan ervaringen met nieuwe kunstzinnige activiteiten in verschillende kunstdisciplines, die worden aangeboden in een levensechte, professionele context, beschouwen en waarderen.

Scholen zijn vrij om hier invulling en sturing aan te geven.

e) Praktische activiteiten

In dit verband is de commissie ook gevraagd te bezien in hoeverre praktische activiteiten nog een verplicht onderdeel van het programma moeten vormen.

De commissie vindt het belangrijk dat praktische activiteiten een wezenlijk onderdeel blijven van het examenprogramma en heeft dit expliciet opgenomen in Domein C.

De kandidaat kan, individueel en/of in een klein team van medeleerlingen een artistiek creatief proces of een aspect daarvan onderzoeken en gebruik maken van praktische activiteiten naast beschouwend onderzoek.

f) Afsluiting CKV

CKV blijft een schoolexamenvak. De Vernieuwingscommissie wordt gevraagd te bezien of het wenselijk is het vak af te sluiten met een cijfer dat meetelt in het combinatiecijfer, dit conform het eerdere advies van de Verkenningcommissie Kunstvakken.

Het nieuwe CKV leent zich voor afsluiting met een eindcijfer.

De Vernieuwingscommissie pleit daarvoor. Een dergelijke afsluiting beantwoordt aan de hernieuwde kwaliteit en betekenis van het vak en komt tegemoet aan de leerling, die de waarde van een vak en zijn verrichtingen daarvoor vooral afmeet aan het cijfer en het gewicht daarvan.

Echter de huidige regelgeving voor de tweede fase havo/vwo voorziet voor CKV in geen andere mogelijkheid dan dat het CKV-eindcijfer als één van de bestanddelen in het zogeheten 'combinatiecijfer' meetelt. De Vernieuwingscommissie zou idealiter de huidige bepaling van het combinatiecijfer willen bijstellen met de volgende formulering: "van de vakken die deel uitmaken van het combinatiecijfer, mag hooguit één met een onvoldoende worden afgesloten".

Uitgaande van de huidige regelgeving adviseert de Vernieuwingscommissie het nieuwe vak CKV met een eindcijfer af te sluiten dat in het combinatiecijfer meetelt. Het vak is daar aan toe en de leerling krijgt zo de beoordeling die recht doet aan zijn inzet en prestaties.

6. Advies over invoering nieuw examenprogramma CKV

De invoering van een nieuw examenprogramma vergt een optimale samenwerking van alle betrokken partners en partijen. Tevens is het van belang om bij invoering een realistisch tijdspad aan te houden. De aard van de vernieuwing van dit examenprogramma heeft consequenties voor de benodigde doorlooptijd om de invoering voor te bereiden.

De commissie pleit voor een snelle invoering van het nieuwe examenprogramma CKV.

Het moment van invoeren wordt echter mede bepaald door publicatie van het examenprogramma in de Staatscourant, de ontwikkeling van een handreiking en de nascholingsmogelijkheden voor docenten en educatief medewerkers.

In het kader van verdere implementatie en opschaling 'Vernieuwing examenprogramma CKV' adviseert de commissie als volgt:

Advies 1: Informeren van het veld

Het ministerie van OCW maakt het nieuwe examenprogramma CKV bekend en koppelt daaraan de invoeringsdatum (waarbij rekening is gehouden met de benodigde, hierboven beschreven doorlooptijd).

Het brede veld van onder meer scholen, culturele instellingen, educatieve diensten van musea en schouwburgen, uitgevers, opleidingen en vakverenigingen, dient geïnformeerd te worden over zowel de invoeringsdatum als de aard van de inhoudelijke vernieuwing van het examenprogramma.

Advies 2: Schrijven van de handreiking CKV

Dit nieuwe examenprogramma vereist, door zijn aard en aanpak, een nieuwe handreiking voor docenten CKV. De handreiking vormt bij schoolexamens de basis voor implementatie van een nieuw examenprogramma. In de handreiking vindt de docent meer informatie over de opzet van het nieuwe CKV, de inhoud en uitwerking van de vier domeinen, voorbeelddesmateriaal, suggesties voor onderzoek en opdrachten, mogelijkheden tot beoordelen en becijfering, en het formuleren van een evenwichtig PTA.

Deze (interactieve) handreiking dient SLO bij voorkeur in samenwerking met het veld te ontwikkelen, bijvoorbeeld in samenwerking met docenten CKV, vakverenigingen, HBO en universiteiten, educatieve diensten van (rijks)musea, schouwburgen en culturele instellingen. De commissie schat in dat docenten vooral met betrekking tot de stofomschrijving in domein B, het doen van onderzoek en het beoordelen hiervan (domein C) extra handreiking en begeleiding wensen.

Advies 3: Organiseren van nascholing voor docenten en educatief medewerkers

De commissie doet de aanbeveling scholingsactiviteiten op te zetten voor bovengenoemde doelgroep. Die scholing kan inhoudelijk zijn, bijvoorbeeld gericht op de dimensies uit domein B. Scholing kan ook gericht zijn op het uitvoeren van onderzoek, zoals in domein C. Ook kunnen docenten geschoold worden in het beoordelen van opdrachten en onderzoek van leerlingen.

Advies 4 Invoering CKV

De commissie gaat er op grond van bovenstaande adviezen vanuit dat voor invoering van het nieuwe examenprogramma CKV een minimale doorlooptijd van 6-18 maanden nodig is.

Bronnen

Documenten

College voor Examens (2013). *Syllabus centraal examen 2015 kunst (beeldende vorming/dans/drama/muziek/algemeen vwo. Versie september 2013*. Utrecht.

Dinsbach, G. (2007) *Handreiking schoolexamen culturele en kunstzinnige vorming havo/vwo*. Enschede: SLO.

Heusden, B. van (2010). *Cultuur in de Spiegel. Naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*. Groningen/Enschede: Rijksuniversiteit Groningen/SLO.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2007). *Examenprogramma culturele en kunstzinnige vormgeving havo/vwo*. Den Haag: Ministerie van OCW.

KPC Groep (2000). *Kunstbeschouwen*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Thijs, A. e.a. (2014). *Digitale geletterdheid en 21e eeuwse vaardigheden in het funderend onderwijs: een conceptueel kader*. Enschede: SLO

Tweede Fase Adviespunt (2007). *Zakboek Tweede Fase. Tweede fase oude regeling en vernieuwde tweede fase*. Den Haag.

Verkeningscommissie kunstvakken. (2012). *De kunst van het nieuwe. Vier disciplines, één doel*. Advies Verkeningscommissie Kunstvakken. Enschede: SLO.

Winner, E., Goldstein, T., & Vincent-Lancrin, S. (2013). *Art for Art's Sake? The Impact of Arts Education*. Parijs: OECD.

Websites

www.examenblad.nl

www.onderzoekinzestappen.slo.nl

Bijlage 1 De opdracht van OCW aan de Vernieuwingscommissie CKV

De opdracht van OCW aan de Vernieuwingscommissie CKV

Opdracht Vernieuwingscommissie Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) 12 maart 2014

I. Aanleiding

In de brief aan de Tweede Kamer van 5 juli 2013 (zie bijlage 2) over het wetsvoorstel bovenbouw havo/vwo staat dat in afwijking van het oorspronkelijke voornemen het vak CKV als verplicht schoolexamen behouden blijft. Wel komt de *verplichting* tot actieve deelname aan 6 of 8 culturele activiteiten te vervallen. Scholen krijgen hiermee meer ruimte voor een eigen invulling van het vak. De Cultuurkaart kan hierbij, evenals voorheen, worden benut ter ondersteuning. Ook behoeft het vak een kwaliteitsimpuls: innovatieve vormen van kunst- en cultuuronderwijs moeten mogelijk worden, zodat leerlingen het vak meer gaan waarderen. De genoemde brief vormt het kader voor de opdracht aan de commissie.

II. Opdracht

- De Vernieuwingscommissie CKV heeft de opdracht een nieuw examenprogramma te ontwerpen voor het vak CKV in het gemeenschappelijk deel van havo en vwo.
- Dit examenprogramma moet globaal worden geformuleerd, zodat er voor scholen ruimte is om een eigen invulling te geven aan het programma.
- Doel van het nieuwe programma is de kwaliteit van het vak te verhogen door een duidelijker stofomschrijving van het domein 'Kennis van kunst en cultuur'. De commissie wordt gevraagd te onderzoeken of het door de Verkenningscommissie Kunstvakken voor de overige kunstvakken voorgestelde domein C 'Kunst en Cultuur van de 20e en 21e eeuw' hiervoor inspiratie kan bieden.
- De Vernieuwingscommissie wordt ook gevraagd te onderzoeken hoe het nieuwe examenprogramma bij de leerlingen een creatieve en onderzoekende houding kan stimuleren.
- In het nieuwe examenprogramma mag geen verplichting meer staan om aan een bepaald aantal culturele activiteiten deel te nemen. Het examenprogramma heeft bij voorkeur wel aandacht voor de waarde van deelname aan culturele activiteiten en de vrijheid van scholen om daar invulling aan te geven.
- In dit verband wordt de commissie ook gevraagd te bezien in hoeverre praktische activiteiten nog een verplicht onderdeel van het programma moeten vormen.
- CKV blijft een schoolexamenvak. De Vernieuwingscommissie wordt gevraagd te bezien of het wenselijk is het vak af te sluiten met een cijfer dat meetelt in het combinatiecijfer, dit conform het eerdere advies van de Verkenningscommissie Kunstvakken.

III. Randvoorwaarden

- De huidige studielast voor CKV blijft gehandhaafd: 120 uur (havo) of 160 uur (vwo).
- Overladenheid van het programma moet worden voorkomen, het programma moet in de beschikbare tijd kunnen worden uitgevoerd.
- Er dient aandacht te zijn voor het verschil tussen havo en vwo, maar sterk uiteenlopende examenprogramma's zijn ongewenst.
- Het examenprogramma dient didactisch neutraal te zijn. Het 'wat' wordt voorgeschreven, niet het 'hoe'.
- Het nieuwe examenprogramma moet kunnen rekenen op draagvlak onder de leraren. In dat verband is communicatie met vakverenigingen en het Strategisch Beraad Kunstonderwijs van belang.
- Houd uitgevers op de hoogte van de ontwikkelingen. Methodes moeten af zijn op het moment dat het nieuwe programma wordt ingevoerd.

IV. Rapport

Dit najaar levert de Vernieuwingscommissie een rapport op met daarin:

- explicitering van de inhoudelijke uitgangspunten van de commissie.
- een concept-examenprogramma voor havo en vwo (de globale eindtermen).
- een toelichting op de gemaakte keuzes.
- een verantwoording van de wijze waarop draagvlak is gecreëerd onder de docenten.
- de resultaten van de veldraadplegingen.
- een advies over de mogelijke invoering van het programma.

Bijlage 2 Wetsvoorstel bovenbouw havo/vwo

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

> Retouradres Postbus 16375 2500 BJ Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Rijnstraat 50
Den Haag
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Onze referentie
495405

Bijlagen
Rapport Panteia

Datum 5 juli 2013
Betreft: wetsvoorstel bovenbouw havo/vwo.

Met het Regeerakkoord willen we komen van goed naar excellent onderwijs. Iedere dag werken docenten, schoolleiders en anderen hard om de kwaliteit van het voortgezet onderwijs nog verder te verbeteren en om die ambitie van excellent onderwijs te realiseren. Dat is ook nodig, als we willen dat leerlingen beter gaan presteren en goed toegerust doorstromen naar het vervolgonderwijs en (later) tot de arbeidsmarkt. Het maximaal benutten van talent, zeker in de vakken die cruciaal zijn voor de (kennis)ontwikkeling van leerlingen, vraagt erom dat scholen het onderwijs daarop inrichten. Dat ondersteun ik door scholen ruimte te blijven bieden voor schooleigen vormgeving van het onderwijsaanbod. Vanuit deze ambitie heb ik het *wetsvoorstel 'bovenbouw havo/vwo'*¹ beoordeeld. Hierbij heb ik de bevindingen van de openbare internetconsultatie, het onderzoek over het gebruik van de vrije ruimte in het curriculum en de bestuursafspraken met de sector betrokken.

Ik ben tot de conclusie gekomen dat het bieden van ruimte aan scholen van belang is om de prestaties op de kernvakken te verbeteren. In de visiebrief 'Cultuur beweegt' is het belang van goed kunst- en cultuuronderwijs uiteengezet. Mede op basis van de reacties uit het veld op het wetsvoorstel concludeer ik dat het afschaffen van het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) als verplicht onderdeel van het eindexamen daar onvoldoende aan bij draagt. De bij het vak CKV gewenste grotere ruimte voor scholen zal gerealiseerd worden door minder vormvoorschriften op te leggen.

Om bovenstaande redenen heb ik daarom samen met de minister besloten het wetsvoorstel *niet* verder in procedure te brengen. De onderdelen van het wetsvoorstel die bijdragen aan het creëren en handhaven van de vrije ruimte voor scholen zal ik via separate regelgeving mogelijk maken.

¹ Kamerstukken II 2011/2012, 31 289, nr. 114. Op 2 maart 2012 heeft uw Kamer een brief van de vorige minister van OCW, Van Bijsterveldt, ontvangen met het kabinetsstandpunt over het aantal profielen in de bovenbouw van havo-vwo.

Concreet betekent dit dat ik de vrije ruimte van scholen ga vergroten c.q. behouden door:

- het verplichte eindexamenvak ANW op het vwo te schrappen,
- de beperkende voorschriften voor het examenvak CKV in te trekken,
- de huidige vrije ruimte in het havo *niet* te verkleinen door de introductie van een nieuw examenvak wiskunde c.

In deze brief informeer ik u verder over de consequenties van dit besluit.

Context; het wetsvoorstel

In het Regeerakkoord Rutte I was een bezuiniging van € 50 miljoen ingeboekt op 'vermindering profielen'. De aanname daarachter was dat beperking van het aantal profielen efficiencywinst zou opleveren. Zwaarwegende adviezen en onderzoeken (van de Onderwijsraad en van onderzoeksbureau Ecorys²) en een brede veldraadpleging hebben het vorige Kabinet ervan overtuigd dat het onwenselijk is de profielenstructuur ter discussie te stellen. Uw Kamer is daarover geïnformeerd per brief d.d. 2 maart 2012. Daarin is ook afgesproken nader onderzoek te doen naar het gebruik van de ruimte in het curriculum. Ook is in het Bestuursakkoord 2012-2015 met de sector voortgezet onderwijs afgesproken om meer ruimte te bieden in het curriculum voor schooleigen keuzes.

In het wetsvoorstel bovenbouw havo/ vwo is de afspraak om meer ruimte te creëren verder vorm gegeven door het verplichte vak Algemene natuurwetenschappen (ANW) op het vwo in het vrije deel te plaatsen (in havo is het al langer niet meer verplicht) en het verplichte examenvak Culturele en kunstzinnige vorming (CKV) te wijzigen in een algemene verplichte vormingsopdracht. Ook de aanbeveling van de Onderwijsraad om een vorm van wiskunde voor alle leerlingen die examen doen op havo- of vwo-niveau verplicht te stellen om de doorstroom naar het HO te verbeteren is in het wetsvoorstel opgenomen, in de vorm van de invoering van het nieuwe examenvak wiskunde c voor havo leerlingen met het profiel cultuur en maatschappij (C&M).

Internetconsultatie

In het najaar van 2012 heeft een internetconsultatie³ plaats gevonden. Veel betrokkenen, waaronder leraren, hebben hierop gereageerd. Uit deze consultatie zijn kritische reacties naar voren gekomen, vooral ten aanzien van het onderdeel 'CKV', maar ook over de verplichting van het *nieuwe* vak wiskunde c in het havo profiel C&M.

Veel gehoorde kritiek is dat afschaffing van CKV zou leiden tot kwaliteitsverlies, terwijl het vak CKV juist een kwaliteitsimpuls nodig zou hebben. De invoering van wiskunde c in combinatie met de recente verplichting van de rekentoets wordt door veel respondenten gezien als een extra belemmering voor de doorstroom van vmbo naar havo. Het behalen van het havo diploma zou door deze stapeling van maatregelen onmogelijk worden voor een bepaalde groep leerlingen. Ook is

² Ecorys (2011), Consequenties vermindering profielen havo-vwo.

³ <http://www.internetconsultatie.nl/bovenbouwhavovwo>

gewezen op de tendens dat havo-leerlingen die nu nog wiskunde a volgen, mede in het licht van de verzwaring van de slaag-zak regeling, gaan kiezen voor wiskunde c, een lichtere vorm van wiskunde. Dit zou een onwenselijke afstroom betekenen.

Nader onderzoek

Eind 2012 heb ik de resultaten ontvangen van het onderzoek dat onderzoeksbureau Panteia in opdracht van OCW heeft uitgevoerd naar het gebruik van de ruimte die de huidige wet- en regelgeving biedt om extra aandacht te besteden aan de kernvakken. Het onderzoeksrapport bied ik u bij deze aan.

Eén van de voornaamste conclusies van het onderzoek is dat het zonder meer inroosteren van meer uren voor (kern)vakken geen zichtbaar positief effect heeft op de prestaties van leerlingen op die vakken. Bij scholen die zich bewust zijn van de scores op de kernvakken en op basis van deze kennis een gericht en op maat gesneden onderwijsaanbod bieden (scholen die opbrengstgericht werken dus), is wel een positief effect op de leerlingprestaties zichtbaar.

Tweede belangrijke conclusie in het rapport is dat er een positief verband bestaat tussen gerichte scholing en training van docenten en de verbetering van de schoolprestaties. Er is een significant hogere opbrengst te zien, indien er meer aandacht voor opbrengstgericht werken is als thema in de gesprekscyclus met docenten.

Derde conclusie is dat er voor scholen géén grote organisatorische en/of wettelijke belemmeringen zijn om de huidige vrije ruimte te benutten voor extra inzet op de kernvakken. Scholen ervaren wel uitdagingen om aan de wettelijke minimale onderwijstijd norm te voldoen en zij ervaren praktische belemmeringen bij het vinden en het vasthouden van goed geschoolde docenten binnen een team. Meest genoemde knelpunt is het beperkte financiële kader voor gericht onderwijsbeleid: meer aandacht voor de kernvakken zou dan ten koste gaan van andere vakken. Het dwingt scholen wel om tot creatievere oplossingen te komen, bijvoorbeeld leerlingen uit de bovenbouw bijlessen laten geven aan leerlingen uit de onderbouw, of het actiever betrekken van ouders bij het leerproces. Ouders wordt dan gevraagd er specifiek thuis op toe te zien dat de leerlingen bepaalde oefenstof maken.

Conclusie

Op basis van de reacties uit het veld en de onderzoeksbevindingen stel ik vast dat het belangrijk is om te blijven investeren in opbrengstgericht werken en dat het belangrijk is om scholen maximaal de ruimte te blijven geven om schooleigen keuzes te maken ten aanzien van het onderwijsaanbod.

Ik stel ook vast dat het wetsvoorstel in zijn geheel onvoldoende garantie biedt dat de kwaliteit van het onderwijs en de prestaties op de kernvakken verbeteren. De onderdelen van het wetsvoorstel die bijdragen aan het creëren van ruimte voor scholen wil ik wel handhaven en via separate regelgeving mogelijk maken.

Consequenties per onderdeel uit wetvoorstel

1. Wettelijke status CKV

De minister en ik hebben geconstateerd dat aanpassing van de wettelijke status van CKV onvoldoende bijdraagt aan behoud van voldoende en goede culturele en kunstzinnige vorming. Het voornemen CKV als voor alle leerlingen verplicht examenvak af te schaffen heeft geleid tot de zorg dat scholen minimale invulling gaan geven aan deze vormende taak van het onderwijs. Zoals in de visiebrief⁴ "Cultuur beweegt" is aangegeven, is het zowel voor het individu als voor de samenleving van cruciaal belang dat scholen kwalitatief goed kunst- en cultuuronderwijs aanbieden. Ik heb daarom besloten om, in afwijking van het oorspronkelijke voornemen in het wetsvoorstel, het vak CKV als verplicht schoolexamen te behouden.

Teneinde meer ruimte voor te creëren zal de *verplichting* tot actieve deelname aan 6 of 8 culturele activiteiten komen te vervallen.⁵ Dit vergt geen aanpassing van de Wet of van het Inrichtings- of Examenbesluit, het kan via aanpassing van de examenprogramma's bij Ministeriële Regeling zijn beslag krijgen (augustus 2015). Scholen krijgen hiermee extra ruimte om een schooleigen uitvoering mogelijk te maken: er komen immers minder (vorm)voorschriften waardoor scholen de vakinhoud van CKV indien gewenst ook in andere vakken kunnen integreren. Juist ten aanzien van culturele en kunstzinnige vorming is het van belang dat er ruimte wordt geboden voor een schooleigen visie hierop, en de school mogelijkheden biedt om aan te sluiten op het kunst- en cultuuronderwijs in het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. De Cultuurkaart kan hiervoor, net als nu al het geval is, worden benut ter ondersteuning.

Zowel de Raad voor Cultuur als de Verkenningcommissie Kunstvakken, hebben benadrukt dat het vak CKV een kwaliteitsimpuls behoeft. Ik heb samen met de minister vastgesteld dat innovatieve vormen van kunst- en cultuuronderwijs mogelijk moeten worden, zodat leerlingen het vak meer gaan waarderen en zij enthousiast worden voor kunst en cultuur en het idee krijgen dat zij echt iets waardevols hebben geleerd. Ik heb de SLO dan ook opdracht gegeven om in de komende maanden te onderzoeken op welke wijze het vak CKV kan worden aangepast om het te moderniseren en een kwaliteitsimpuls te geven.

2. Verplicht wiskunde c in havo C&M

Met de Onderwijsraad zie ik het belang van aandacht voor rekenen en wiskunde voor onder andere de doorstroom naar het hoger onderwijs. Door de invoering van de kernvakkenregeling en de verplichte rekentoets is er al meer aandacht voor rekenen/wiskunde. Er zijn serieuze kanttekeningen geplaatst door onder meer door wiskundedocenten, schoolleiders, de SLO en het CvE (College voor Examens) bij de maatregel om wiskunde c te verplichten voor de groep van 5000 havo-leerlingen met het profiel C&M die geen wiskunde hebben gekozen. Dit is dus een relatief beperkte groep

⁴ Visiebrief 'Cultuur beweegt' aan Tweede Kamer, dd. 10 juni 2013

⁵ Loslaten van deze verplichting laat onverlet dat actieve deelname aan culturele activiteiten in het kader van het vak CKV altijd kan plaatsvinden.

(ongeveer 10% van de havo eindexamenleerlingen⁶). Het risico dat leerlingen die nu wiskunde a kiezen, straks gaan afstromen naar het lichtere wiskunde c vak, zie ik als een reëel en ongewenst bijeffect, met mogelijk negatieve effecten op de doelstelling van het TechniekPact.

De invoering in 2015 van een nieuw verplicht examenvak zal bovendien de vrije ruimte verkleinen en dat is ongewenst. Het onderdeel 'wiskunde c' wordt niet ingevoerd.

Met de invoering van de rekentoets, de gerealiseerde extra aandacht voor de kernvakken in het gehele voortgezet onderwijs verwacht ik dat ook voor deze, relatief kleine groep havisten een mogelijk tekort aan vaardigheden voldoende wordt voorkomen. Ik zal de resultaten op de rekentoets ook specifiek voor deze groep havisten monitoren.

3. *Afschaffen ANW en naamswijziging Latijn en Grieks*

Het afschaffen van het verplichte vak ANW en de naamswijziging van Latijn en Grieks worden *wel* doorgevoerd. Het voor elke leerling verplichte examenvak ANW is op het havo al in 2007 geschrapt. Onderdelen uit dit vak zijn ondergebracht in de vakken natuurkunde, scheikunde en biologie. Scholen kunnen, indien zij dit wensen, nog steeds het vak ANW aanbieden in het vrije deel. Het cijfer telt dan mee in het combinatiecijfer.

Voor vwo geldt hetzelfde: de belangrijke onderdelen uit ANW zijn ondergebracht in de vernieuwde vakken natuurkunde, scheikunde en biologie. De verplichting van dit vak kan worden geschrapt zonder concessies te doen aan de onderwijsinhoud en de doelstellingen van het TechniekPact. Op het vwo ontstaat zodoende meer ruimte in de tweede fase om maatwerk te bieden aan excellente leerlingen of aan de kernvakken. De vrije ruimte neemt op het vwo in de bovenbouw toe van 480 studielastuur per jaar tot 600 studielastuur per jaar, dat is 25%.⁷

Het samenvoegen van KCV (klassieke culturele vorming) met de klassieke talen is één van de adviezen geweest van de Verkenningscommissie Klassieke Talen. KCV hoort bij Latijn en Grieks, de examenprogramma's worden niet gewijzigd, maar samengevoegd in één coherent geheel. Dit leidt tot nieuwe vakbenamingen: Latijnse Taal en Cultuur en Griekse Taal en Cultuur. Er verandert niets in het centrale examen. Aan het schoolexamen worden de eindtermen uit KCV toegevoegd.

Deze beide wijzigingen worden technisch ondergebracht in een ander wetstraject. Het streven is deze twee maatregelen met ingang van 1 augustus 2014 in werking te laten treden.

⁶ OCW, Kerncijfers 2008 – 2012

⁷ Voor een schooljaar bovenbouw wordt uitgegaan van 1600 studielasturen, bestaande uit 1000 uur onderwijstijd en 600 uur huiswerk. Voor het vak ANW op het vwo stonden 120 studielasturen.

Met de hierboven beschreven aanpak van CKV, ANW en wiskunde c wordt, ondanks het niet verder in procedure brengen van het wetsvoorstel, meer ruimte en richting geboden voor de belangrijke schooleigen vormgeving van het onderwijsaanbod. Ook verken ik verder in hoeverre bijvoorbeeld met 'modernisering van de onderwijstijd' (ambitie uit Regeerakkoord Rutte-II) de gewenste verruiming van keuzemogelijkheden van scholen ten aanzien van de vormgeving van het onderwijsaanbod verder kan worden vergroot.

de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Sander Dekker

Bijlage 3 Samenstelling van de Vernieuwingscommissie CKV

Voorzitter	Antoine Gerrits	Senior Cultuureducatie Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA), senior consultant Cultuurprofielscholen
Secretaris	Pascal Marsman	Senior Leerplanontwikkelaar SLO
Secretaris	Ange Taminiau	Senior Leerplanontwikkelaar SLO
Lid	Barend van Heusden	Hoogleraar Cultuur en Cognitie, in het bijzonder met betrekking tot de Kunsten, Rijksuniversiteit Groningen
Lid	Diederik Schönau	Senior medewerker Cito
Lid	Gudrun Beckmann	Hoofd van de masteropleiding Kunsteducatie van de Hanzehogeschool Groningen & NHL Hogeschool.
Lid	Emiel Heijnen	Senior docent aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, onderzoeker Radboud Universiteit
Lid	Leo Molendijk	Coördinator Bacheloropleiding Docent Muziek Codarts
Lid	Jan Beerten	Docent Rembrandtcollege Veenendaal
Lid	Floor den Uijl	Docent Spinozalyceum Amsterdam
Lid	Jan Wolters	Docent ECL Haarlem

Bijlage 4 Overzicht uitvoering veldraadpleging

Het conceptexamenprogramma CKV is medio juni als tussenversie aangeboden aan OCW. Dit concept is tevens ter raadpleging voorgelegd aan verschillende partijen.

A) Raadpleging Strategisch Beraad Kunstonderwijs

De consultatie Strategisch Beraad Kunstonderwijs vond plaats op 30 juni 2014. Tijdens dit overleg zijn positieve reacties gekomen op het conceptadvies. Daarnaast waren er drie breed gedragen constatering.

De disciplines niet als voetnoot, maar integraal opnemen in het examenprogramma.

Domein C meer aandacht voor het creatief proces dat zowel een theoretische al een praktische component moet bevatten. Het beraad adviseert om de term experimenteren op te nemen in de titel van het Domein C.

Het Beraad adviseert de samenhang tussen de domeinen explicieter aan te geven.

De beoordeling van het vak met een cijfer acht het Beraad gewenst, maar pleit daarbij aandacht in het toerusten van docenten professioneel het werk van leerlingen te kunnen beoordelen met een cijfer. Het Beraad pleit tevens voor het werken in docententeams.

De reactie van het Beraad is aangeboden aan het ministerie van OCW. Het ministerie reageerde daarop met de opmerking dat 'het werken in docententeams' een zaak van de scholen is en dat het eventueel iets is dat opgenomen kan worden in de handreiking.

Op 10 november is het examenprogramma nogmaals besproken tijdens de vergadering van het Strategisch Beraad Kunstonderwijs. In deze vergadering stond het doen van onderzoek, zoals beschreven in domein C, centraal. De aanwezigen hebben verschillende suggesties gedaan over hoe het doen van onderzoek specifiek voor dit kunstvak.

B) Digitale raadpleging via website SLO

In de periode van 1 tot en met 12 september is het conceptexamenprogramma op de website van SLO geplaatst. Deze digitale raadpleging stond open voor een ieder die de behoefte voelde om het conceptexamenprogramma te lezen en daarop te reageren. De commissie heeft daarbij onderstaande vragen voorgelegd:

- In hoeverre kunt u zich vinden in het concept-examenprogramma?
- Wat spreekt u aan in dit concept-examenprogramma?
- Welke verandering(en) zou u aangebracht willen zien?

Verder was er ruimte voor het maken van opmerkingen.

Hieronder worden de resultaten van de raadpleging kort weergegeven.

In totaal zijn er 46 reacties binnengekomen van:

1	schoolleiders
23	docenten
14	cultuurcoördinatoren
8	overig

Op de vraag 'In hoeverre kunt u zich vinden in het conceptexamenprogramma?' waren de reacties:

15	eens
17	oneens
4	helemaal mee oneens
6	neutraal
4	geen uitspraak

Van de mensen die zich niet konden vinden in het conceptexamenprogramma, was het grootste bezwaar het laten wegvallen van de verplichting van het aantal activiteiten; men vond het geheel te theoretisch en de praktische activiteiten ontbraken. Van de mensen die het eens waren met het vernieuwde programma kwamen positieve reacties over de onderzoekende houding, de perspectieven, het theoretisch kader en de vrijheid voor de school.

Van de respondenten gaven 22 deelnemers feedback op het toekennen van een cijfer:

6	hadden bezwaar tegen het toekennen van een cijfer aan het vak
5	waren niet tegen het toekennen van een cijfer, maar dan moest het geen deel uitmaken van het combinatiecijfer
11	waren voor een cijfer

C) Besloten veldraadpleging

Op 16 september 2014 heeft een besloten veldraadpleging plaatsgevonden, waarvoor de commissie 75 deelnemers heeft uitgenodigd. Deze genodigden vormden een dwarsdoorsnede van het veld en zijn representatief als 'betrokken bij de uitvoering van ckv'.

In totaal hebben 51 mensen deelgenomen aan de raadpleging

5	Schoolleiders
11	Docenten
6	Vakverenigingen
3	HBO-instellingen
3	Universiteiten
9	Culturele instellingen
1	CvTE
1	CITO
1	LKCA
1	OCW
1	SLO
9	Vernieuwingscommissie CKV

In de verschillende groepen werden aanbevelingen gedaan met betrekking tot specifieke formuleringen. Deze zijn meegenomen in de verdere beschrijving van de domeinen.

Over de domeinen zelf werden de volgende aanbevelingen gedaan:

Domein B: Formuleer nog duidelijker het doel en het aantal 'perspectieven'. En zorg voor kwaliteitsborging door een meer expliciete stofomschrijving.

Domein C: Maak het onderzoek minder wetenschappelijk, en laat het meer eigen zijn aan de aard van het vak CKV. Maak het onderzoek meer kunstspecifiek.

Domein D/A: Geef aan dat de domeinen in samenhang uitgevoerd kunnen worden (cyclisch proces).

D) Raadpleging Groep Educatieve Uitgeverijen (GEU)

Op 30 oktober 2014 heeft een gesprek plaats gevonden met Mariette Bosch, vertegenwoordiger van de GEU.

De GEU geeft aan dat het examenprogramma CKV (conceptversie september 2014) helder is en een kwaliteitsimpuls geeft aan het vak. De GEU ziet mogelijkheden in de ontwikkeling van nieuw materiaal met name voor Domein B en docentenmateriaal voor wat betreft de beoordeling van opdrachten en onderzoek. De ruimte die scholen wordt geboden om het vak invulling te geven is groot. De GEU denkt dat er eerst een behoeftenonderzoek moet plaatsvinden om te weten of er (en zo ja, welk) materiaal ontwikkeld dient te worden. Ook moet bekeken worden of samenwerking met andere partijen zoals musea of uitgevers mogelijk is. Dit onderzoek kan pas gedaan worden na de vaststelling van dit examenprogramma door de staatssecretaris.

Afhankelijk van de uitkomsten van dit behoeftenonderzoek en de financiële haalbaarheid zal eventueel nieuw materiaal beschikbaar zijn in het schooljaar 2017/2018.

SLO heeft als nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling een publieke taakstelling in de driehoek beleid, praktijk en wetenschap. SLO heeft een onafhankelijke, niet-commerciële positie als landelijke kennisinstelling en is dienstbaar aan vele partijen in beleid en praktijk.

Het werk van SLO kenmerkt zich door een wisselwerking tussen diverse niveaus van leerplanontwikkeling (stelsel, school, klas, leerling). SLO streeft naar (zowel longitudinale als horizontale) inhoudelijke samenhang in het onderwijs en richt zich daarbij op de sectoren primair onderwijs, speciaal onderwijs en voortgezet onderwijs. De activiteiten van SLO bestrijken in principe alle vakgebieden.

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl
www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)

 [@slocommunicatie](https://twitter.com/slocommunicatie)

slo